

УДК [398.33'34'43 + 393.1] (477 = 161.2)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.02.287>

КОНЦЕПТ ВИБОРУ В БУДІВЕЛЬНІЙ ОБРЯДОВОСТІ ВОЛИНЯН

Роман СІЛЕЦЬКИЙ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1451-5908>

доктор історичних наук, професор,
Львівський національний університет ім. Івана Франка,
кафедра етнології,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: r.sileckyj@gmail.com

Стаття присвячена народним звичаям, повір'ям, прикметам та ворожінням волинян — локальній групі українського народу, присутнім в комплексі традиційної будівельної обрядовості. Розглядається блок обрядодій, який передує безпосередньо будівництву житла. *Мета дослідження* — з'ясувати обрядово-звичаєвий аспект вибору мешканцями етнографічної Волині часу, місця і будівельного матеріалу (головно деревини) для зведення житлових і господарських будівель з метою забезпечення господарям здоров'я і добробуту. *Об'єктом вивчення* є традиційний обрядовий інструментарій, за допомогою якого волиняни здійснювали зазначений ритуальний вибір: повір'я, прикмети, ритуальні заборони, ворожіння. В публікації приділена увага локальним (волинським) особливостям та загальноукраїнським рисам розгляданого явища народної культури. *Територіальні межі* дослідження поширюються на історико-етнографічну Волинь, яку заселяє одна з локальних груп українського народу — волиняни. *Хронологічні рамки* дослідження — зумовлені станом джерельної бази і охоплюють другу половину XIX — початок XXI століття. *Методи дослідження* — для виконання статті застосований принцип історизму, системного підходу до вивчення явищ та об'єктів традиційної культури. Наукова реалізація дослідження передбачає залучення низки наукових методів: польового етнографічного дослідження з опитуванням, інтерв'юванням, безпосереднім спостереженням; історично-порівняльного; типологічного; комплексного та ретроспективного аналізу; історичної реконструкції.

Ключові слова: етнологія, українці, Волинь, будівельна обрядовість, прикмети, ритуальні заборони, ворожіння, повір'я.

Roman SILETSKYI

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1451-5908>

doctor of Sciences in History, professor,

Department of Ethnology,

Ivan Franko National University of Lviv,

1, Universytetska Street,

79000, Lviv, Ukraine

e-mail: r.sileckyj@gmail.com

THE CONCEPT OF CHOOSING IN CONSTRUCTION RITES OF VOLHYNIA

Introduction. An article is devoted to folk customs, beliefs, signs and divinations of Volynians (a local group of Ukrainians) which took place in the complex of traditional building rituals. The proposed publication analyzes the block of rituals, which precedes the construction of housing.

The purpose of research is to find out the ritual and customary aspect of the choice of time, place and building materials (mainly wood) by the inhabitants of ethnographic Volhynia for the construction of residential and other buildings in order to ensure the health and well-being of the owners.

The object of research is the traditional ritual tools with which the people of Volyn made this ritual choice: beliefs, omens, ritual prohibitions, divinations. The publication pays attention to local (Volyn) features and all-Ukrainian features of the considered phenomenon of folk culture.

The territorial boundaries of the research extend to the historical and ethnographic Volyn, which is inhabited by one of the local groups of the Ukrainian people — Volynians.

The chronological framework of the research is determined by the state of the source base and covers the second half of the XIX — beginning of the XXI century.

Research methods — the principle of historicism, a systematic approach to the study of phenomena and objects of traditional culture is used to perform the article. The scientific implementation of the study involves a number of scientific methods: field ethnographic research with surveys, interviews, direct observation; historical-comparative; typological; comprehensive and retrospective analysis; historical reconstruction.

The source base of the proposed article is mostly new field ethnographic materials recorded by the author during ethnographic expeditions in the late XX — early XXI centuries on the territory of ethnographic Volhynia, as well as information found in the ethnographic works of researchers of the second half of the XIX — early XXI centuries (J.T. Stetsky, S. Rokosovskaya, G. Bulashev, B. Sokalsky, V. Kravchenko, R. Radovich).

Keywords: ethnology, Ukrainians, Volyn, building rituals, signs, rituals prohibitions, divinations, beliefs.

Вступ. Будівельна обрядовість належить до важливих ділянок традиційно-побутової (зокрема обрядово-звичаєвої) культури українців. Етнологічна наука має низку здобутків у зазначеній царині. Розглядуваний вид оказіональної обрядовості східнослов'янських народів досліджував російський народознавець Альберт Байбурін [1], а українську традицію обрядового супроводу будівництва вивчав автор цих рядків [2]. Проте будівельні звичаї та обряди різних історико-етнографічних районів України досліджені вкрай нерівномірно. Про це свідчить передовсім відсутність публікацій із зазначеної тематики. Вивчення локальних традицій (етнографічних районів і підрайонів, етнографічних груп, історико-етнографічних регіонів) дасть змогу поглибити знання про культурну спадщину українського народу і створить передумови для наукового етнологічного узагальнення культурно-побутових рис та особливостей різних підрозділів українського етносу. Це вповні стосується й волинян. Будівельна обрядовість мешканців етнографічної Волині побіжно висвітлювалася автором цих рядків лише на матеріалах, зібраних в її південній частині — на території Кременецького району Тернопільської області [3]. В той час як етнографічна територія волинян є доволі значною за своєю площею й охоплює низку адміністративно-територіальних районів сучасних Львівської, Тернопільської, Волинської, Рівненської, Житомирської, Хмельницької і Вінницької областей [4, с. 60—67].

Метою пропонованої статті є дослідження переважно на основі польових етнографічних матеріалів, зібраних автором впродовж 2006—2014 років¹, фрагмента традиційної будівельної обрядовості волинян, а саме звичаїв та обрядів, що передували будівництву у стислому технологічному розумінні. Зокрема, предметом дослідження є світоглядний

аспект вибору будівельного матеріалу, місця будівництва та часу зведення житлових і господарських будівель.

Методи дослідження — принцип історизму, системного підходу до вивчення явищ та об'єктів традиційної культури.

Основна частина. Згідно з народними світоглядними уявленнями українців простір, час і дерево (як давній і традиційний для слов'ян будівельний матеріал) характеризувалися ритуальною нерівноцінністю. З метою забезпечення мешканцям нової оселі щастя, здоров'я, добробуту або інакше кажучи, щоб їм добре «велосся», слід вибрати для будівництва «добру пору», «чисте» місце і «мудре» дерево [2, с. 26, 63, 118]. Це в недалекому минулому волиняни, дотримуючись прадідівських традицій, надавали важливого значення **вибору будівельного матеріалу (дерева)** для спорудження житла і господарських будівель, **місця** будівництва, **часу** початку будівельних робіт і вселення до нової хати. В арсеналі засобів, які застосовували для здійснення зазначеного вибору, були ритуальні заборони, прикмети і повір'я. В сучасну пору цей пласт народної культури українців Волині практично цілком вийшов з побуту (можливо, за винятком окремих елементів) і поступово зникає навіть з пам'яті носіїв традиційної культури.

Непридатність того чи іншого **дерева** для використання в будівництві волиняни встановлювали шляхом залучення до процесу **вибору** класифікаторів, зокрема, різного роду ритуальних заборон. Серед останніх виділяються, передовсім, табу на використання у житлобудівництві деревини певних порід. Зокрема, на Волині побутувала поширена в Україні заборона будувати з осики. Адже вона згідно з апокрифічними повір'ями (які, зазначимо, є відносно пізніми за походженням), зрадила Ісуса і Богородицю і є «проклятим деревом» [5, с. 316—318]. В ряді місцевостей мотивація цієї заборони вже забута: «*Кажуть, що осика не підходить для будівництва — шось на ній є, якась заметка*» (с. Смолява Влн.) [6, арк. 6]. «*З осики не строїли — казали: не мона*» (с. Пляшева Рвн.) [6, арк. 9]. «*Осику не дуже брали [для будівництва]. Чось осика... якась дерево [недобре]*» (с. Вільськ Жт.) [7, арк. 5—6]. «*Осика на матеріал не годиться, неважна вона — скоро трухне, чи що... Хто його знає...*» (с. Ксаверівка Жт.) [7, арк. 9]. «*Осику*

¹ Польові етнографічні матеріали зберігаються в архіві Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — Архів ЛНУ ім. І. Франка). Фонд Р-119. Опис 17. Справи 204-Е, 206-Е, 304-Е, 522-Е, 523-Е, 524-Е, 525-Е, 526-Е. В тексті пропонованої статті подаємо назву населеного пункту, в якому виявлена інформація, і скорочено область (Вінницька — Вн., Волинська — Влн., Житомирська — Жт., Львівська — Лв., Рівненська — Рвн., Тернопільська — Трн., Хмельницька — Хмл.). Повний паспорт інформації зазначений у відповідній архівній справі.

не мона брать [для будівництва]» (с. Крученець Жт.) [7, арк. 17]. «Осика — лихе дерево» (с. Панькова Лв.) [8, арк. 11—12].

На Волині фрагментарно зберігся апокрифічний сюжет, який обґрунтовує заборону використовувати в будівництві згадану деревину: «Казали, осики не можна в хату брати, бо на ній Юда повісився» (с. Чугалі Трн.) [9, арк. 12]. «З восикового дерева хату не ставили, бо кажуть, Юда сі повісив на восиці. Ніяке дерво його не приймало, но восика приймила» (с. Соколя Лв.) [10, арк. 11]. «Осика щоб не була коло хати... іва. Бо колись, казали, як Ісуса Христа мучили, то іва червива... казали, Ісусові Христу пуд нігті заганяли [скалки з іви]» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 25—26]

Подекуди побутує мотивація розглядуваної заборони, яка має в своїй основі очевидно давніші за походженням демонологічні і магічні повір'я: «Осика — то сатанівське дерево, так старі люди говорили» (с. Малі Бережці Трн.) [9, арк. 11]. «Казали, вроді, осику недобре брати в стройку, бо то дерево не дуже, як то кажуть, чисте» (с. Вербень Рвн.) [6, арк. 16]. «Осику, кажуть, тоже не мона [брати для будівництва], бо осика трасеться. Ну, чогось трасеться. Дивіться: даже вітру немає — прийдіть у ліс — і подивіться саміє... да я таки замечала. Стоїть... вітру немає ніде — ну немає ніде вітру! — а осика стоїть і трасеться» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 4].

В народних магічних повір'ях і практиках осика часто наділена апотропеїчними властивостями: «Осики не брали в стройку, осокора не брали, бо воно таке неприємне дерево. Бо воно постне, не таке як сосна. Як покойник вмере і ходить, то вирубують осикові гілочки і в могилу затикають, осикового кілка забивають» (с. Бугрин Рвн.) [11, арк. 7]. «Казали, шо осику (осиковий кілок. — Р. С.) забивають, якщо ходить мрець. Батюшка одмолюється над нею і цього кілочка забивають на могилі. Але він вже не стане на страшний суд—це вже кому заб'ють цього кілка. З осики, кажуть, шо не... чогось вона проклята... листя трусить» (с. Стара Олександрівка Жт.) [7, арк. 10—11]. «Осики не мона садити коло хати, бо то осика така, шо... От допустім покойник умре... Він... буває так, шо ходє. (Моя мама як умерла, то ходила—не давала мені півроку жити... ходила

до мене). А та осика... берут кілка, як він (небіжчик. — Р. С.) ходє, і забивають її в гроб, де головою куди лежить. То він не прийде і на страшний суд» (с. Філіополь Вн.) [12, арк. 16]. «Осику не брали для постройкі... Кажуть, шо вона така... її і на Трійцю вішають у нас (я не знаю — як у вас?), в воротах кладуть, шо як... злий дух вона одгаганяє. То може через те, шо вона тремтить — та осика...» (с. Грушки Жт.) [7, арк. 22]. На повір'я волинян про апотропеїчні властивості осики звернула увагу свого часу й Софія Рокозовська, відзначивши її ефективність у протидії не лише ходячим мерцям (зокрема самовбивцям), але й відьмам та закруткам на полях [13, с. 185].

У волинян в минулому побутували заборони й стосовно деяких інших порід деревини, яких уникали використовувати в будівництві, однак відомості про них зафіксовані значно скромніші: «З граба хату не будували — нема закону. І з берестя не мона: то природа мужеська (граб — він, а вже липа — вона...). Тільки єден дуб іде на стовпи, на підвали. А вже граб, берест в хату не йде» (с. Липа Влн.) [6, арк. 11]. «Брали тільки дуб і сосну, а більше ніякого дерева до хати не давали. Граба не можна давати, бо, кажут, шо то недобре той граб» (с. Спас Лв.) [10, арк. 8]. «Кажуть, з в'яза не можна строїти (це старіє люди так казали) [...] В'язи не можна коло хати садити» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 14].

Ритуально непридатними мешканці Волині вважали також дерева з різними природними дефектами, аномаліями, зокрема з двома стовбурами: «Розсоху в хату не можна брати» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 2]. «Дерево з розчахами не брали» (с. Малі Бережці Трн.) [9, арк. 11]. «Дерево зрощене (має два стовбури. — Р. С.) теж не брали. Колись звичай був такий, шо не можна такого дерева брати, бо [то] так — як скліщення, казали: два плоди» (с. Гумнище Влн.) [6, арк. 3]. «Як дерево має дві розноги — тоже не брали, бо воно не підходить: як вітер, то воно розчахується надвоє» (с. Смолява Влн.) [6, арк. 6]. «Дерево з розлогою [також непридатне]» (с. Вербень Рвн.) [6, арк. 15]. «Розвилку тоже не брали. Її застосовували на журавель до студні» (с. Станіславчик (хут. Копані)) [8, арк. 2]. «Розсохате дерево теж не можна брати, бо то, кажуть, лихе дерево» (с. Панькова

Лв.) [8, арк. 11—12]. «Як дерево має два стовбури, то воно на будівлю не йде — не можна. Тільки поєдинне дерево брали на будову» (с. Спас Лв.) [10, арк. 8]. «Злепове дерево (як з ідного пенька — дві...) тоже...» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 18]. «Як має два верхи сосна, казали, що не можна [з неї будувати] — шось, кажут, шкодит. Чи громи будуть бити, чи шось в будинку шкодит, в хаті де люди живут, казали, що шкодит: бо нечистий там, то його дерво... [Дерев] з тими двома верхами і ті виворіті, що вивертає вітер (то — нечистий), то такого не брали старі люди, А тепер — ріжут, будують що попало» (с. Бордуляки Лв.) [8, арк. 5—6].

Зв'язок «розсохи» з нечистою силою ймовірно пояснюється демонологічним повір'ям, зафіксованим в тому числі й на Волині, про наявність в упиря двох сердець [14, с. 253].

Небезпечним для мешканців оселі вважали також дерево зі «свічкою»: «[...] як в дереві є свічка (як дерево прамеє, а гіляка пішла збоку, то, кажуть: свічка) на стройку не беруть — нещасливе» (хут. Стійло с. Перемиль Влн.) [6, арк. 3]. «Свічка: сук в сосні йде не вбік, а ввєрх. Таке дерево не мона брати... то сучок. Він портиться, робиться трухлий» (с. Смолява Влн.) [6, арк. 7]. «Свічку (дерево з довгим тонким суком. — Р. С.) теж не брали [для будівництва]. Казали таже, що то будуть вмирати в хаті, щоб то з него не робити досок, щоб його на доски не брати» (с. Ракобовти Лв.) [10, арк. 10].

Серед небажаних для використання в будівництві також були й дерева, порослі омелою: «Дерево з наростом, омелою не брали в стройку — не годиться» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 10]. «Сосну, на якій вомела росте, до будови, казали, не бересі» (с. Соколя Лв.) [10, арк. 12].

Нову оселю чи господарську будівлю слід було зводити обов'язково з «сирого» дерева. Сухостій вважали непридатним для будівництва: «Суху сосну не мона брати в стройку» (с. Липа Влн.) [6, арк. 11]. «Сухостоя не брали — для хати не годиться» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 3].

Дуже старе дерево волиняни також не наважувалися використовувати у будівництві: «Під старим деревом нечисте може бути. Десь є таке дерево, що ті всі збираються нечисті і там вони то

всьо роблять (чарують. — Р. С.)» (с. Станіславчик Лв.) [8, арк. 7, 10].

Досить поширеною забороною на Волині було використання в будівництві дерева, поламаного вітром або вирваного з корінням вихором. Адже сильний вітер, вихор за повір'ям спричиняла нечиста сила, яка за посередництвом понівеченого дерева могла потрапити в оселю. «З того лісу, який викрутив вітер з корінням, строїти не можна, бо його чорт викрутив. Вітер робить чорт» (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 3]. «Дерево, вирване з коренем вітром, в стройку не брали — воно вредить для життя» (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 4]. «Дерево, звалене вітром, в постройку не можна брати — так казали: диявол там був (в тому вітрі) — так казали...» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 10]. «Дерево вітром зламане, вихором теж не брали. Як вихор іде — то сатана крутить. (Може скрутити людину, [вона] може стати глуха, німа... любя)» (с. Малі Бережці Трн.) [9, арк. 11]. «Як грім чи вітер зломить дерево, то воно опасне — його тільки спалити можна, в стройматеріал не беруть. Вітер як зломив — це недобра душа... то вже не брали» (с. Цвітоха Хмл.) [15, арк. 30]. «[...] Так само бурі: люди старались [дерево поламане стихією] не дуже вибирати. Казали, що то Господь наказує те дерево» (с. Стадники Рвн.) [11, арк. 13]. «Вітром звалене дерево — не брали такого, бо там вітер... Хто його знає, що він звалив. Може там шось лихе примоталося? Сильний вітер — від лихого, нездалий вітер, треба молитися» (с. Гумнище Влн.) [6, арк. 3]. «Бурелом не брали в стройку, бо то вітер скрутив — бура. Бо то так, як би злий дух...» (с. Гумнище Влн.) [6, арк. 4]. «І бурю почеплених [дерев] теж не брали для будівництва. Як бурелом верха зломить, то дерево на хату не беруть, бо йде вихор — буде ломити хату: значить шось є...» (с. Смолява Влн.) [6, арк. 7]. «Вітром поламане дерево не мона брати в хадзяїство, а все на дрова. Те [дерево], що викрутило [вітром], ніхто не брав на доску, тільки на дрова, бо [його] викрутив злий дух. Як дорогою вітром крутить, то треба присісти і кругом себе обхрестити — то злий дух» (с. Липа Влн.) [6, арк. 11]. «Виворотів не було застосовано в практиці. Бо котроє вітер перекинув, то всьо: казали, що то нечисте — з нечистою силою зв'язане»

(хут. Копані с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 2]. «Як виворіть якась, то кажуть, що то не можна брати — ставити хату. На місці виворіті не можна сідати — треба перехреститися... чи як сідає на землю, чи йдете. А коли приходиш — «Отче наш» помолитися і ріжеш на дрова і всьо» (с. Панькова Льв.) [8, арк. 11—12]. «Не брали [для будівництва] дерево, яке грім вдарив, вітер звалив, бо можеш собі біди напитати. Чорт, сатана кидалосі. Кажут, те дерево впало недурно» (с. Панькова Льв.) [8, арк. 12]. «З дерева, зваленого в лісі вітром, хату не ставили. Кажут, таке дерево не можна в хату вносити, бо не буде сі шось вело — або діти не будуть велисі, або в сім'ї не буде [добра]... Дерево, яке звалив вітер (і з коренем, і зломане), до хати, а ні до стайні не пхати. Вітер... кажут, то лихий може летіти вітром і поламати» (с. Ракобовти Льв.) [10, арк. 10]. «Виворот... казали дітям, як виворот в лісі лежєв: «Не переступай виворот, обходи його боком!». Казали перехреститисі коло того і піти далі. З виворота нічого не будували» (с. Соколя Льв.) [10, арк. 11]. «Як грім зачепить чи вітер зломить дерево, то його на будову не брали, казали, що воно — грішне (хтось шось зрїшив, або шось наклев). Те [дерево], що вітер зломив, то — зломане Богом» (с. Стрептів Льв.) [10, арк. 15]. «Бурелом тоже не брали... що це буде колись і житло ламать вітер» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 3]. «Буролому не брали, бо буде весь час треццать у хаті і шось таке... лякать» (с. Вільськ Жт.) [7, арк. 5—6]. «Дерево, поломане вітром, на стройку, кажуть, не годиться. Ну, що воно... його лихе вирвало. Як нагнуло дерево... туди, куди ти йдеш, то не розрїшається через нього переступить, бо будеш блудить, що це лихе його нагнуло» (с. Стара Олександрівка Жт.) [7, арк. 10—11]. «Буролому боронь Боже [використовувати в будівництві], бо як буде іти якась буря, то поздирає геть усе... і шихвер. Все буде летить геть з хати. Не мона буролому [брати для будівництва]. В лісі його лучче обійти. Зогнуте дерево... Кажуть, не мона попід ним проходить, бо зогне спину вроді. Таке кажуть» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 14]. «Бурелому не мона брать, тому що [господарі] не будуть жить у йому (домі. — Р. С.)» (с. Крученець Жт.) [7, арк. 17]. «Буролому в стройку не брали, казали, буролом — це сварка

в хаті, погано для хати... шоб було живе дерево» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 24].

Аналогічною до «виворота» небезпечністю в народній демонологічній традиції волинян наділений «громобой» — дерево, уражене блискавкою. «Той... шо грім вдарив по дереві, то його на стройку не брали, бо воно нещасливе, раз його грім побив...» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 2]. «Розсохате дерево — грім розбив, не можна [його] брати в стройку: впала стріла і розбила дерево на два стовбури — грїх» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 10]. «Дерево громом бите — не годиться, нехороше; говорили люди, то — нещасливе місце» (с. Малі Бережці Трн.) [9, арк. 11]. «Якшио дерево пошкоджене громом, то такого дерева не брали. Така була людська прикмета: якщо грім пошкодив його, то він може і на хату впасти» (с. Варварівка Хмл.) [15, арк. 25]. «Громового [дерева] даже колись на дрова не брали» (с. Цвітоха Хмл.) [15, арк. 30]. «Як грім дерево поб'є, то люди того дерева не брали. Казали, що то дерево грішне» (с. Стадники Рвн.) [11, арк. 13]. «Громовиця в яке дерево вдарила, то того в стройку не брали, бо буде грім бити [в цю оселю], чи шо... Де обгоріле дерево, то його теж не брали в стройку» (с. Вербень Рвн.) [6, арк. 15]. «Де грім вдарит... розколов трохи [стовбур дерева] — невільно [з нього будувати], бо стріла йде з неба, то, кажуть, неможливо такого брати» (с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 7]. «Котру сосну грім вдарит, то її не можна було брати, бо то вже лихе падало на ню — на те дерево. Бо з такого дерева як поставити, то потім може вивернути [хату]» (с. Монастирок Льв.) [8, арк. 10]. «Як грім дерево вдарит, то його не можна давати [в будівлю], бо як грім вдарит, [то] хату спалит — може вдарити в хату» (с. Спас Льв.) [10, арк. 8]. «Як грім [вдарить дерево], то тоже не треба такого дерева чепать: шото не злюбило його» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 14].

Згідно з віруванням, поширеним на Волині, ураження блискавкою є Божою карою. За звичаєм, якщо «небесний» вогонь став причиною пожежі хати, то її навіть не намагалися загасити, оскільки вірили, що вона все одно неодмінно згорить [16, с. 153].

Ретельно вибрану будівельну деревину, в тому числі й з урахуванням ритуальних вимог, слід було

зрізати, дотримуючись певних, узвичаєних давніми традиціями правил. На жаль до сьогодні про них збереглася лише фрагментарна інформація [17, с. 110—121]. «Як начинали рубати дерево на хату, то господар до ліса сам не йшов, а йшли пару господарів. Вони там в хаті... ну йшли з молитвою. Перше дерево рубалосі... заготовляли на підвалини. Рубили соснові підвалини. Брали і дуба. То залежало, як кому там виходило» (хут. Копані с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 2]. «Прийшов до ліса, перехрестився та й різав [дерево]. [...] Аби помолитися, перехреститися коли починаєш перше дерево в лісі різати» (с. Панькова Льв.) [8, арк. 11—12]. «Як починали різати [в лісі] дерево [для будівництва], [то перед тим] хрестилися. Перше різали дерево на підвалини. [...] Як різали [в лісі дерево] на трами — хрестилися, молилися і вогорили: «Господи Боже, допоможи!» (с. Стрептів Льв.) [10, арк. 4].

«Перше різали підвали — дуба, а потом вже — сосну» (с. Гумнище Влн.) [6, арк. 4]. «З підвали починається... ріжеться дуба» (с. Смолява Влн.) [6, арк. 7]. «Перше в лісі різали на підвалини дуб» (с. Ракобовти Льв.) [10, арк. 10]. «Перше дерево рубали в лісі на підвалини, бо хату будували (починали. — Р. С.) з підвалин» (с. Соколя Льв.) [10, арк. 11]. «Як ліс різали, то старі люди перехрестяться і попросять в Бога допомогти в цьому ділі. Перше дерево йшло на підвалину» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 3]. «Перше зрубане дерево — дуб, який йшов на підвали» (с. Вільськ Жт.) [7, арк. 5—6].

«Ріжуть ліс. Прийшов, сказав: «Господи, допоможи! — і шоб воно ше впало гарно!» (с. Спас Льв.) [10, арк. 4]. «Сперва ріжуть дерево на подвалу. По старих обичаях [спочатку] перехрестилися, тому шо буває... [всяке нещастя]. От такий траур був у нас. Різали деревину, а в неї були сучки такі і... низько сучки [росли до землі]. Вона падає і сучком зачеплює його (лісоруба. — Р. С.) за цей пасок на куфайці, і крутнуло... і його — под себе! От пожалуста: два чоловіки... шо ж він зробить? Не одратує і не переріже, і нічого не зробить... Ну, помоч може — пока побіг... да й усе — задусило. Значить перехрестися: в границю йдеш, переступаєш границю, значить нада хреститься. (По гриби, по ягоди... хоть як. Тому

шо вішелника колись хоронили токо на границі [села]. На перехрестях хоронили). [...]» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 19—20].

Навіть при транспортуванні з лісу зрізаної будівельної деревини воляняни дотримувались певних правил, які ґрунтувалися не лише на раціональних міркуваннях. «Везуть зрубаний ліс оземком вперед, бо так зручніше» (с. Вільськ Жт.) [7, арк. 5—6]. «Дерево везли з лісу відземком допереду — так легше конєм» (с. Стрептів Льв.) [10, арк. 15]. «Везли дерево відземком вперед, а чубок — назад (бо вага велика)» (с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 8]. «Дерево клали на віз чи сани грубшим кінцем вперед (то були вози деревляні такі...) — легше було... і так положено було везти» (хут. Копані с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 2].

Серед обрядодій, передуючих зведенню нової оселі, особливо відповідальною була процедура **вибору місця** для будівництва. Відповідно до світоглядних уявлень українців місце для зведення будівлі (житла, господарської споруди, церкви тощо) повинно бути ритуально «чистим». Адже відповідно до народних повір'їв було чимало «нечистих» місць, тобто— пов'язаних в той чи інший спосіб з похованнями, різними категоріями мерців, діяльність яких (особливо так званих «безпірних»), небезпечна і шкідлива для людини, худоби, та різними демонологічними явищами та проявами [2, с. 63—67]. «Були такі місця, шо не положено строїтись там» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 9]. «Є таке місце... шо водили коні на нічліг. Ви там хочете лягти, простелили якусь гуньку, то там не будете спати, бо воно вас проганяє. А колись же ж... хто його знає? — воїни були... то йшли, святили [місце для будівництва]. Були такі місця — то худоба не ведеться, то те...» (с. Шпиколоси Трн.) [9, арк. 7]. «В Федорівці [...] поставив батько синові хату і вже там переночував, як бачить — ті солом'яники [які знаходилися на горищі на хаті] всі на землі [поскидані] і тугонить — тух! тух! тух! І він каже: «Шо ж це таке?» А син каже: «А-а-а! Ти там розбираєш! Піду я...» І він (нечистий, чорт. — Р. С.) йому так сказав: «Ти виберись звідси! Бо це моє місце!» І вони прибрали хату в друге місце — построїлися. Це була нечиста сила» (с. Великий Скнит Хмл.) [15, арк. 31—32]. «Колись було таке, шо були місця, де остерігалися хату стро-

їти. [...] Колись построїли, то якісь приходили — співали, кричали... Не такі як люди. А Бог його знає, що воно таке. То мусіли хату перестроїти. На друге місце перестроїли. А може це була видумка така. А колись я чула, що так балакали: построїли, да й прийшли... да, каже, прийде кожен вечор... да бушує, да співає, да кричить» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 2].

Подібний сюжет про хату, збудовану на «нечистому» місці, зафіксував свого часу на Волині й В. Кравченко: в оселі бешкетував домовик і врешті спалив домівку. Лише після будівництва житла на новому місці в домівці запанував спокій [18, с. 55—56].

На Волині відоме повір'я про спеціальну рослину, наявність якої вказує про відсутність в певному місці нечистої сили. «Є таке зілля. Де воно росте, там ніколи нечиста сила не ходить: марона — Божа марона. То воно пахне так... Кажуть, де марона є, там нічого злого немає» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 16].

Однак, у випадку суперечки із сусідами про місце для будівництва нової оселі волиняни вважали за краще там не будувати. «Як уже хтось хоче строїтись, а хтось не дає, чи що там — спорно, то вже не можна там [нічого будувати]: «Навіть не стройтись і не думайте!» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 26].

Окремі приписи при виборі місця для хати відбивають загальноукраїнські традиції житлобудівництва. «Казали, не ставити на північ хату центральними вікнами, тільки на південь. Кажуть, не можна доставляти хату з півночі — ту сторону, бо щось в родині таке буде [недобре, нещастя]» (с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8—9].

Вибір ритуально «чистого» місця для будівництва передбачав два етапи. На першому застосовували різні прикмети, збираючи, так би мовити, інформацію про те чи інше місце. Якщо такі прикмети (свого роду табу) стосовно конкретного місця не були виявлені, то переходили до другого етапу — ворожіння.

Найпильнішу увагу на першому етапі вибору місця для будівництва приділяли прикметам, які вказували на зв'язок зі смертю, похованням, каліцтвом тощо. «На місці, де були покойнікі... не ставили нічого — то гріх...» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 9]. «Де

були кості, там не можна хату будувати — там, де були могилки стародавні» (с. Вельгір Рвн.) [11, арк. 2]. «Де могилки, то [там хату] не ставили, бо там кості мертв'яків всяких. Строїлись на чистих полях — де нічого не було, нічого не строїлось» (с. Колесники Рвн.) [11, арк. 4]. «Там, де бували якісь случаї — де грім заб'є... там кажуть: не мона строїтись, бо знов може бути яка біда. Або дорогу не можна робить було, бо є така дорога, що багато аварій робиться... її ліквідували і другу дорогу робили. Там щось є таке — зло панує» (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 9]. «В нас там старі могилки на горбку, і там внизу — такі кам'яні хрести.... Там построїлися люди, то щось тамечки було зробилося. Казали: бо то на могилах построївся — не мона. То були давні хрести — кам'яні маленькі хрестики» (с. Рясники Рвн.) [11, арк. 11]. «Тутка недалеко сусіда — Зоська хату поставила. А тамкай, казали, німці були закопані. І вона в третій хаті не могла спати. Бо тамкай — німці [поховані], є душі. Лягає вона — до раня не спит: щось сі товче, щось то... І тоди привела ксьондза, і він посвятив, помолівсі і вже не було чути. (То німці були закопані. Тут фронт переходив. Тут під плотом два німці закопаних» (с. Соколя Лв.) [10, арк. 12]. «Вибірали містину на узвищенні більше — вода щоб не йшла. Якишо були десь якісь захоронення, це не можна було [там хату будувати]» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 4]. «Як там забили людину десь, то тоже, кажуть, не можна, не треба [на цьому місці будь-що будувати], бо і вестися нічо не буде, і сні будуть погані снитися... ну, вопшем це обійстя вже нехороше» (с. Зозулинці Вн.) [12, арк. 5].

Низка ритуальних заборон була пов'язана з давніми поховальними традиціями місця захоронення різних категорій померлих. «На межі, казали, не мона [будувати]. Де межа йде, то не мона там строїти. Там всяке эле проходить. Колись вірили, що щось лякало на межі» (с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8—9]. «Не строїлися на перехрестях. Кажуть, що там злий дух виходить. Там всяке...» (с. Малі Бережці Трн.) [9, арк. 11]. «На межі не строїли, бо гріх» (с. Нараївка Хмл.) [15, арк. 9]. «На межі не мона — де стежка, ставити хату. Дуже криницю на межі не мона...» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 9]. «Серед середохрес-

ної дороги не можна строїтися». «На межі ніхто не ставить хати» (с. Рівки Хмл.) [15, арк. 17]. «Моя мама построїла хату на межі, і ми погано [жили у ній]... боліли все врем'я, толку не було нам. Але, слава Богу, ніхто не помер, всі повиходили замуж» (с. Клепачі Хмл.) [15, арк. 21]. «На межі тоже не мона строїтися, бо то є межа — то є його місце, того хвостатого місце, він велику силу має» (с. Великий Скнит Хмл.) [15, арк. 31—32]. «На межі — не [нічого не будували] [...] навіть, казали, не сідати, бо то, казали, відмежовується — не можна» (хутір Копані с. Станіславчик Лв.) [8, арк. 2]. «На межі [хату] не ставили, бо, кажуть, недобре — з нечистою силою зв'язане...» (с. Станіславчик Лв.) [8, арк. 7—8]. «Казали, що не можна ставити хату на такім місці, де дуже сі сварили сусід з сусідом, чи билиці, прокльони були — на тім місці не можна хату ставити, бо там прокльони є. [...] На межі таже не можна ставити хату, те — до себе тегнуло, а те — до себе тегнуло... І таже там були прокльони... не можна [будувати на межі]» (с. Стрептів Лв.) [10, арк. 16]. «Кажуть, що не мона строїти, де колись дорога була. Ось і сусід построївся... там в свій час була дорога. Кажуть, не можна там строїти. Даже як хліва построїш, не буде там скот вестися. Шото тоже, кажуть, [може статися] в хаті...» (с. Грушки Жт.) [7, арк. 22].

Про давню традицію поховання самогубців біля доріг згадує В. Кравченко, описуючи традиційну духовну культуру волинян села Забріддя: «Є в нас три могили самогубців на дорогах, але вони не лякають» [18, с. 2].

На Волині до сьогодні в пам'яті респондентів зберігаються згадки про поховання в давнину на межах і біля доріг «безпірних» небіжчиків, передовсім самогубців, які, відповідно до демонологічних уявлень, були особливо небезпечними для живих. «Самовбивць хоронили на межах, на середохресних дорогах. Як попадеш пізньою порою на межу, як десь йдеш увечері, то обізательно там буде водить — не попадеш додому, буде водить до самого ранку, доки не розвидниться. Це, кажуть, будуть ції [поховані на межах самогубців] водить... бо вони — там... І це, кажуть, так часто [трапляється]... Раз сусід пішов конюшину красти, то [його] водило до самого ранку. (Во-

дить, як перейдеш ту межу). Їх (самогубців. — Р. С.) закопували на самій межі (тепер кажуть — межа, а колись казали — на границі). І ше — де дорога середохресна [...]» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 12—14]. «Криницю не мона копати на межі — там джерела не найдеш... не буде добра вода. Жінка в нас колись повісилася, то її ховали на роздоріжжі, десь в рові... Десь її на полі закопали в рові. Тепер ховают на кладбищах» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 15]. «На межі хату не ставили. На границі... як хто повіститься, то на кладбищі не можна ховать. Самогубців ховали на границі — вішалників вивозили на границу» (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 9]. «На межах не строїлись. Тут три селі сходилося і межі були. На цих межах тільки хоронили самогубців» (с. Вельгір Рвн.) [11, арк. 2].

Аналогічну небезпеку для мешканців нової оселі, для худоби становили місця, де зрубали дерево і на місці викорчуваного пенька звели будівлю. «Дуба не мона зворушити, бо всьо буде замкнуте, дубове... На місці дуба (де колись ріс дуб, на корчунку. — Р. С.) не мона нічого будувати. Для будови він шкідливий, щоб там поставити...» (с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8—9]. «Там, де пенюк — дерево росло теж, кажуть, не положено строїтися» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 9]. «Де садок був — чи садка зрізували, чи пеньки [викорчували], кажуть, не можна строїтися» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 9]. «Там, де дерево росло, корчувати його не можна, там чогось хату не ставили. [...] Кажуть, що буде жизнь погана» (с. Клепачі Хмл.) [15, арк. 21]. «На місці [викорчуваного] дерева хату не можна ставити. В нас в одних порубали садка, вирубали фруктові дерева... [і там поставили хату]. Вона померла, він, син...» (с. Мінківці Хмл.) [15, арк. 27]. «Як дерево росло, то його викопували (як воно невелике), а як воно велике — корньом обросло, то вже неважно...» (с. Бугрин Рвн.) [11, арк. 7]. «На пні нічого не робили, на корчунку не строїли» (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 9—11]. «На місці викорчуваного дерева люди не строять. Майстри знають це. Вони ж вам не скажуть [чому там не можна строїти]» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 25]. «На місці викорчуваних дерев не можна строїти хатів. Кажуть, що не буде сім'я вестися, нічо не буде

вестися на тому обійсті (не строїлися на місці любих дерев)» (с. Філіопіль Вн.) [12, арк. 15].

Найімовірніше, що в основі цієї заборони лежить давня традиція використовувати дерево як меморіальний знак на похованнях [2, с. 82—83]. Вона відома й волинянам, які, за повідомленням Тадеуша Стецького, «заввичай садять на могилах калину або якісь інші дерева». Згідно з волинським прислів'ям «як на могилі росте дерево, душі легше» [19, с. 90]. Відповідно, місце під пнем волиняни розглядали як гіпотетичне невідоме захоронення. Ймовірно, що заборона будувати оселю на місці, де росли квіти [14, с. 256], також пов'язана із зазначеними уявленнями та повір'ями.

Ще однією поширеною на Волині ритуальною заборонаю стосовно місця зведення житла чи господарської будівлі є окап. «На скапові теж не можна [ставити хату], бо вся сім'я скапає. Один побудував хату на скапові, то вся сім'я так і пішла його: помер господар, померла жінка, а сини подивилися і виїхали з теї хати. Вона донині стоїт [пусткою]» (хут. Копані с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 2]. «Казали, на скапові невільно ставити хату, бо рід скапає — бо там ніхто не буде жити. Там, де знали де скап був, там не ставили [жодної будівлі]. А тепер земля порухана, хто знає де був скап? Ставлять, де попало. Там не буде вестисі ніц в тим місци. Скапаїтьсі та родина» (с. Бордуляки Льв.) [8, арк. 6]. «На скапі не можна ставити хату — всяке там може накапати» (с. Монастирок Льв.) [8, арк. 10]. «Як ми будували хату, то я казала [майстрові]: «Гринь, тільки щоб мені підвалина не лежєла на скапові!» На скапу старої хати не можна [будувати], [бо], кажуть, що то не буде сі вело — всьо буде скапувало. І шоби з теї хати на той скап не падало — не капало... дощ. Мама і баба колись казали, що то не можна: що ти, дитино, схочеш сі доробити, то всьо буде скапувало, всьо буде летіло» (с. Спас Льв.) [10, арк. 9]. «На скапі не можна ставити [жодних будівель], бо не буде сі худоба вела» (с. Соколя Льв.) [10, арк. 12]. «На скапі, казали, не можна щось добудовувати, тому що — я так понімаю — це все змивається на людину» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 4].

Окап, як і межа, є одним із традиційних для українців місць поховання «безпірних» небіжчиків, зо-

крема нехрещених дітей [2, с. 91]. А відтак це місце було одним із локусів потойбіччя, про що маємо нагук в наступній магичній практиці: «Я пам'ятаю, як ше моя баба... От, бородавки на руці є... На нитці сирій треба зав'язати дев'ять вузликів і щитають назад: «Дев'ять, вісім...». І закопуєш под капєжом цю нитку. Як нитка згниє і бородавки відпадуть» (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 9]. «На скапах не мона ставити. В нас кажут: то з чортом зв'язане» (с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 7—8].

Проте цю небезпеку можна було обминути, вивабравши з окапу землю: «Там де скап, то там трєсі було відсувати. Або вікоплювати... [глибиною на] метер вікоплювати ту землю. Не можна було [будь-що будувати на окапі]. З давніх давен так було» (с. Стрептів Льв.) [10, арк. 4]. «І на скапі таже не можна ставити [будівлю]. Де скап був, там копали рів і завозили інакшу землю, а ту вивозили» (с. Стрептів Льв.) [10, арк. 16].

Волиняни уникали будь-що будувати також на місці, де раніше стояла оселя чи якась інша споруда. «Коли строїлись, то старались не попасти в те місце, де стояло щось — хата чи щось... бо буде нещасливо» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 2]. «На згарищі не можна строїти» (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 3]. «Як була хата, то шоб знов строїтись там, треба одійти метр, на два» (с. Клепачі Хмл.) [15, арк. 20]. «Не можна нічого строїти там, де вітряк стояв. Казали, що чорти будуть молотить в хазяїна. З млина не можна було ніякої ломаки принести, як шось там роблять, бо всі миші, все [лихе]... буде вдома» (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 9]. «Як десь шось не велосі, шось горіло, то там хату не ставили. На згариску не можна було ставити — як хтось [якусь будівлю] запалив і згоріло» (с. Ракобовти Льв.) [10, арк. 10]. «Не можна мурувати хату на місці старої хати (чужої. — Р. С.), бо сем'я помре» (с. Філіопіль Вн.) [12, арк. 15].

Як уже мовилося, в основі другого етапу вибору місця для будівництва були ворожіння. В сучасну пору цей матеріал доволі рідко можна зафіксувати від інформаторів, оскільки подібна практика вийшла з побуту у зв'язку з відсутністю впродовж тривалого часу приватної власності на землю, будівельним законодавством, тощо. В минулому (щонайменше ще в першій чверті ХХ ст.) перевірка місця на при-

датність для забудовування за допомогою саме ворожінь була доволі поширеною у волинян. «В нас спеціально вибирали таке місце, де можна будувати хату. Старі люди якось так вибирали місце... з якої сторони двері робити, з якої сторони...» (с. Морозівка Вн.) [12, арк. 3]. Проте навіть той порівняно кількісно незначний матеріал, який маємо у своєму розпорядженні, дає уявлення про розглядуваний пласт народної культури українців Волині. Траплялося, що в цій важливій справі покладалися на майстра, зважаючи на його репутацію в народі як «непростого», тобто людину, наділену надприродними знаннями та вміннями. «Майстер прийшов на те місце — збадав в однім місці, в другім, третім місці збадав: «Можеш ставити!». Як зобачить там якусь нечисть, чи що там: «Тут не ставсі, бо — біда!». А нині: біда, не біда — ставлять... Кожний майстер, казали, він шось знав» (с. Панькова Ль.) [8, арк. 12]. «Ворожили на ніч на місці люди нечисті, не з добрими намірами. Вони шось ворожили... А що? Я теї молитви не знаю» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 4].

Але частіше місце для хати випробовував господар особисто, здійснюючи з цією метою ворожіння. Одне з них — за допомогою великої рогатої худоби, овець — є доволі архаїчним за походженням, оскільки відоме на території розселення багатьох слов'янських народів. «Де корови стоять на сонці, часом і лягає на землі, значить там місце придатне для постройкі. Люди наче вибирали такі місця — по такій прикметі. Там, значить, видно, має бути суха почва далі під землею — не мокріє. Якщо постелять соломі, то перевірають: якщо вона волога, значить тоже непридатне — міняли місце. Соломі клали на ніч, де думає людина хату ставити. Це була тільки житня солома. За мої пам'яті таких прикмет вже не застосовували — не перевірали» (с. Варварівка Хмл.) [15, арк. 25]. «Як місце [для хати] вибирали (діднімець розказував), то робили переносну кошару. У якому вуглі худоба лягає віддихати, [значить] там хароше місце для хати. Так вибирали місце, де строїть дом: де худоба лягає... В основном — вівці і корови» (с. Стара Олександрівка Жт.) [7, арк. 11].

В іншому ворожінні придатність місця для забудовування з'ясували через наявність чи відсут-

ність близьких до поверхні джерел води. «[Як господар] хоче хату ставити, [то] виходить надвір і якщо дух теплий повіє, то, кажуть, там можна ставити хату — буде в хаті тепло. А е таке, що холодне, віє холод, то, кажуть, там не ставити» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 6]. «Місце, на якому можна строїтись, якось узнають. [...] На землю кладуть трошки вовни з говечок і накривають відром: як буде на тій вовні роса, то — тепле місце. Як не буде — то холодне, шукають іншого. Клали на одну ніч» (с. Великий Скнит Хмл.) [15, арк. 2—3]. «Колісь як строїлися, то дивилися... клали вовну на ніч. Як роса буде — холодна хата, а як не буде, сухо все...» (с. Клепачі Хмл.) [15, арк. 20]. «Місце: на ніч кладе яйце і накриває відром. Як буде роса на яйці, то буде вода (це перевірали місце для колодзя) (с. Вельгір Рвн.) [11, арк. 2]. «Брали вовну овечу, накривали в цьому місці балією. Вранці йде дивиться: як випала роса — значить тепле місце, можна строїть. А еслі не припала роса — не строїли» (с. Нараївка Хмл.) [15, арк. 6]. «Був такий чоловік — брав лозу, от ходив і вибирав пляц: чи не буде там вологості. Якщо там є вологість, то буде хата холодна. А якщо сухо — нема вологості, значить на тім місці буде тепло ставити» (хут. Копані с. Станіславчик Ль.) [8, арк. 2].

Поширеним в Україні є також ворожіння за допомогою хліба, залишеного на місці запланованого будівництва на ніч. Якщо вранці волинянин виявляв його на місці цілим і неушкодженим, то тут можна будувати хату. «Місце перевірали. Хазяїн ложив там на ніч хліб, воду свячену... Хліб звичайний — буханка... [її] клали на ніч на місці хати» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 5]. «Як ми строїли свою хату, то нам сказали покласти вперед хліб на тому місці... на рушника — хліб, вода св'ячена, сіль... все... Чи не забере собака? (Це клали на ніч). То так воно кладеться мабуть і зараз. [...] Якби [ці речі] забрав собака, то, мабуть, там не можна строїть. Посовували б [місце для хати] далі. (Цю хлібину [згодом] мабуть корові оддали)» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 14].

Лаконічний опис згаданого ворожіння подає В. Кравченко в етнографічному нарисі Волині: «Там, де мають бути хатні роги, на ніч кладуть по паляни-

ці, як же ранком не стане хоч однієї, то це місце не годиться — шукають інше» [20, с. 266].

В новітні часи для того, щоб позитивний результат вибору місця для оселі зробити ще надійнішим, вдавалися до посвячення ділянки. «Як ставлять хату, то посвящують те місце...» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 6]. «Як копали місце, то святити [його] водою» (с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8—9]. «Святять свяченою водою теє місце і щось приказували — одганяли, щоб не було біди в хаті» (с. Рясники Рвн.) [11, арк. 12].

Вибрану для будівництва оселі ділянку нерідко скроплював особисто сам господар. «Батько посвятив водою свяченою те місце — сам...» (с. Нараївка Хмл.) [15, арк. 4]. «Господар те місце, де має будуватися будинок, перехрестив, помолівсі господар» (с. Монастирок Лв.) [8, арк. 11]. «Пляц, перед тим, як закладати [підвалини хати], свяченою водою обскроплювали» (с. Соколя Лв.) [10, арк. 12].

Якщо ж вдавалися з цією метою до священника, то, звичайно, що результат був, так би мовити ще надійніший, оскільки мав вищу символічну цінність. «Батюшка теє місце прийде посвятить, да й так... строять» (с. Рясники Рвн.) [11, арк. 11]. «При Польщі місце для хати посвящали. Батюшка приходить да одправляє тутечки. Благословить землю в вуглах. Місце треба посвятити, щоб люди мали щастя» (с. Стадники Рвн.) [11, арк. 13]. «Місце осьвячували сьвяченою водою там — стрітенською. Господар висьвячував всьо місце, кликав сьвященника» (хут. Копані с. Станіславчик Лв.) [8, арк. 2].

Траплялося, що непевне місце, яке викликало в господаря сумніви, після посвячення священником доводилося додатково «очищати» за допомогою могутнього народного апотропею — маку (очевидно — самосійного маку-дикунця). «Перше святять місце — батюшка святить все. Тоді вже строять. [...] «Од тих ведьмів... як щось, то обсыпають маком. Місце для хати обсыпали маком» (с. Бургин Рвн.) [11, арк. 7]. Мак, як ефективний магичний засіб волинян проти ходячих мерців, згадує Т.Є. Стецький: в могилу упиря забивають осиковий хрест і сиплять мак, примовляючи: «Тоді встанеш, як визбираєш мак» [19, с. 91].

Важливого значення волиняни надавали також вибору **часових** параметрів будівництва. Зазначи-

мо, що народознавці цьому питанню приділяли недостатньо уваги. Уявлення місцевих мешканців про часові рамки будівництва коротко і фрагментарно згадав В. Кравченко у праці про духовну культуру волинського села Забріддя: «на молодика мазають хату, але заводиться погань; на старом місяці, як сходить, лучче мазати» [18, с. 3]. Різні етапи зведення нової оселі мали свої ритуальні вимоги до часу їх здійснення. В сучасну пору ця часова ритуальна регламентація будівництва вийшла (за невеликим винятком) з побуту і зберігається лише в пам'яті окремих носіїв культурної традиції. Народні уявлення волинян про ритуально-символічну нерівноцінність часу простежуються в наступній оповідці: «Ми заклали хату [...]. В нас був такий строїтель... дуже славна людина. Викопа в хундамент і каже: «Скоренько давайте сьвячену воду і [покропіть] на вугла... прикрій, щоб чужа людина не вошла» (вже ями викопані). Я вже беру хліб, сіль, водичку сьвячену і підхожу... І почала плакати. Кажу: «Дядь Ваня! Зробіть, щоб нам було дуже добре. Не думайте в цю минуту паганого слова. Ви ж закладаєте хату!» А він: «Галя, я вам так закладу хату, шо в вас всегда гості не будуть вибувать, шо в вас гроші не виведуться. Дай Боже, щоб у вас все було так добре, як ви мене гарненько попросили!» Тільки він поблагословив, я вже пішла до хати, коли прибігає сусідка... А він каже: «От бачите! Ми ввремя зробили, щоб погане не було». Дуже завісит від строїтеля. Це як строїтель починає робить, його треба дуже гарненько просить: «Подумай в добру пору, щоб усе добре [було]! Пагане викинь все з голови. Подумай, щоб нам усе було добре» (с. Ксаверівка Жт.) [7, арк. 8].

Дерево для новобудови можна було починати рубати лише в певний час, що мало б забезпечити довголіття будівлі: «Начинали дерево різати у вівторок, середу, п'ятницю. Місяць має бути молодий — в молодих днях (коли він росте)» (с. Нараївка Хмл.) [15, арк. 4]. «Дерево рубали на третій-четвертій чверті місяця, коли він круглий, великий — треба не на молодому, а на старому» (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 9]. «Ліс різуть на молодика — йому десь дві неділі» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 3]. Траплялося, що майстер, збудувавши хату з якісної деревини, зрубаної з пня

в ритуально «чистий» час, жартома бажав господарям: «*«Хай гниє хата!» — аби шапіль не їла. А як гниє, то значить не зогниє — хазяїн приймав за добре, значить вона буде стоять, аби не згоріла...»* (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 10].

Особливо важливим для майбуття мешканців нової оселі було правильно вибрати час заснування хати — «закладщини». На Волині, як і в багатьох інших місцевостях України, побутувала заборона будь-що починати (в тому числі й закладати підвалини) у високосний рік. «*В високосний рік не строїли, казали: «Сохрани, Боже, в високосний рік — тяжкий рік»»* (с. Стадники Рвн.) [11, арк. 13]. «*В високосний рік, казали, нездорово будуватися»* (с. Стрептів Лв.) [10, арк. 4]. «*Хату закладали в непереступний рік. В переступний році не можна ні весіле робити, ні не можна будувати»* (с. Спас Лв.) [10, арк. 9]. «*В переступний рік недобре хату закладати. І навіть, щоб молоді сі не вінчали в переступний рік — кажуть, не буде сі вело»* (с. Соколя Лв.) [10, арк. 12]. «*В переступний рік будову не можна зачинати, навіть весіле не можна справлети — він небезпечний»* (с. Стрептів Лв.) [10, арк. 16]. «*Кажуть, в високосний рік погано начинать стройку... даже в високосний мало хто розписується — шо, кажуть, в високосний не можна»* (с. Ксаверівка Жт.) [7, арк. 8—9]. «*В високосний рік не можна було робить закладщину... ну, говорять, шо в високосний і жениться не можна — як заміж виходиш, то буде погано жить»* (с. Стара Олександрівка Жт.) [7, арк. 10—11]. «*В високосний год не мона стройку начинати — не положено: погана стройка буде»* (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 13]. «*В високосний рік погано одружуваться і будуваться — так чогось казали»* (с. Грушки Жт.) [7, арк. 22].

Непридатним для «закладщини» хати вважали на Волині і період посту. «*В високосний рік і в піст не можна начинати будувати хату»* (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 3—4]. «*В піст хату не закладали, це до Паски — було ще холодно»* (с. Бугрин Рвн.) [11, арк. 7]. «*В піст хату не закладали»* (с. Стадниках Рвн.) [11, арк. 13]. «*Будову починали по святах Великодних — піст минув»* (с. Деревляни Лв.) [10, арк. 14]. «*Хату починають строїти не в піст. Так заведено з давніх давен»* (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 3—4].

Зауважимо, що відомості про прив'язку «закладщини» до церковно-народного календаря, а саме Великодня, нерідко суперечливі. Такий стан речей зрештою не є чимось особливим, а радше звичним явищем для традиційної обрядово-звичаєвої культури. «*Будували після Великодних свет або перед постом»* (с. Стрептів Лв.) [10, арк. 16]. «*Переважаю будову робили осінню, коли був час, вже коли картоплю збирали, врожай... або весною. Найсамебільше будова робилася весною. До Великодня можна, і після Великодня... то вже як виходить»* (хут. Копані с. Станіславчик Лв.) [8, арк. 2]. «*Стройку починали до Паски. А як уже від Паски до Вишестя — не строїлись. Так положено. Кажуть, від Паски до Вишестя не мажуть хатей. І городиться не мона»* (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 2]. «*До Паски мона було закладать і розбирать все. Після Паски до Ушестя — не можна: кажуть: «Не мона!» Господь його знає чого. До Вишестя, кажуть, Ісус Христос ходив по волі, а то на небеса вже пішов на Вишестя»* (с. Ксаверівка Жт.) [7, арк. 8—9]. «*[...] і як закладали варцаби — щоб тільки до Вишестя (після Великодня — до Вишестя), шо дуже добре було до Вишестя закладать хату. Обично закладають в п'ятницю. До Вишестя старались закласти фундамент, а тоді вже строяться в любий час. До Вишестя — це щасливий... (Як стара людина вмре до Вишестя, то вона ще щаслива»* (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 24]. «*Стройку можна начинати по Вишесті — по Вознесенії. До Вишестя — не мона. До Вишестя і городить не мона»* (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 26].

При виборі часу для заснування підвалини хати волиняни, дотримуючись стародавніх традицій, зважали і на місячний (люнарний) календар. Це донедавна він займав важливе місце як в аграрному календарі, так і в обрядово-звичаєвій культурі. «*Треба закладати на підповня місяця — буде всьо вестися, худоба...»*. «*Стройку починали на повному місяці»* (хут. Сапанівська Хотівочка с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8]. «*Строїли в повний місяць — всього буде повно. (Веснянки виходили співати теж в повний місяць»* (с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8]. «*Закладали в повному місяці. Діди казали не починати [будівництва] в половині місяця»* (с. Кімната Трн.) [9, арк. 9—10]. «*Коли закладають хату, місяць має бути на підповні — то щасливий день»*

(с. Малі Бережці Трн.) [9, арк. 11]. «Місяць найкращий — повний, підповний, щоб був у хаті мир, мир в сім'ї» (с. Нараївка Хмл.) [15, арк. 7]. «Кажуть, лучче хату застроювати, щоб були старі дні (коли місяць меншає)» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 13]. «Начинали закладати хату в старіє дні (коли місяць круглий). В молодий місяць не закладають. В старіє дні квочку садять і в городі... хто хитрий...» (с. Рівки Хмл.) [15, арк. 17]. «На молодий місяць можна було закладати (коли він росте)» (с. Варварівка Хмл.) [15, арк. 25]. «На молодому [місяцеві] не починали строїти, лише на старому» (с. Бугрин Рвн.) [11, арк. 7]. «Дивилися, щоб був повний місяць, коли закладають хату» (с. Деревляни Лв.) [10, арк. 14]. «Найкраще закладати на повний місяць, щоб повно було щастя у хаті» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 2]. «Стройку починають на повний місяць. Кажуть, що це самий благополучний час для забудови» (с. Вільськ Жт.) [7, арк. 6]. «Саме на стройка — це в молодіку, [коли місяцю] дві неділі. (Молодик — дві неділі, і старий місяць — дві неділі). Молодик — росте, і все щоб росло» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 15]. «Треба начинати стройку на повному місяці, щоб було все повне» (с. Крученець Жт.) [7, арк. 17]. «Коли починають строїтися, то місяць має бути подповня (але то — неправда). В Бога всі дні добрі» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 18]. «Закладають на подповному місяці (повний місяць — все буде повно, наповнятса буде)» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 20]. «Начинали стройку на повному місяці, щоб була повна хата...» (с. Філіопіль Вн.) [12, арк. 15].

Як свідчить наведений фактичний матеріал, оцінка волинянами світоглядно-ритуальної цінності різних фаз місяця теж була суперечливою. Аналогічне явище суперечливої символічної нерівноцінності характерне і для вибору мешканцями етнографічної Волині дня тижня для заснування підвалин оселі. «Засновували [підвалини хати] в легкий день — аби не в празник і не в піст. Не починали в понеділок — важкий день. Найкращий день — субота» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 2]. «В нас в понеділок мало хто що починає, десь так — в вівторок» (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 4]. «Самі легкі дні, кажуть люди, середа і п'ятниця» (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 4]. «Начинали строїти хату посере-

дині тижня — середа, четвер» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 5]. «Понеділок — не робили: тяжкий день, день для душі» (хут. Сапанівська Хотівочка с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8]. «Закладчина: понеділок — тяжкий день. Закладали в женські дні — середу, п'ятницю (жінки — луччі, м'ягші...)» (с. Сапанів Трн.) [9, арк. 8]. «Понеділок — тяжкий день. Середа, п'ятниця — легкі дні» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 9—10]. «Понеділок — тяжкий день. Найкращий день [для закладчини] — вівторок, середа» (с. Малі Бережці Трн.) [9, арк. 11]. «В понеділок не починали строїтися — найтяжчий день (так люди казали старі, колишні, то й я так кажу). Начинати само лучче — середа, так о (перву стройку — особливо), а остальніє...» (с. Нараївка Хмл.) [15, арк. 7]. «Понеділок — тяжкий день, а другі кажуть — в понеділок світ народжувався...» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 9]. «В понеділок не починали хати — тяжкий день, щоб застроювати хату. Кажуть — в вівторок... кажуть — в п'ятницю добре» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 13]. «Город садити — понеділок, п'ятниця, середа: все зійде, все росте... Хата тільки в п'ятницю закладається» (с. Рівки Хмл.) [15, арк. 17]. «В понеділок стройку не почнуть, бо тяжкий день, кажуть. В середу, в п'ятницю — починають» (с. Бугрин Рвн.) [11, арк. 7]. «Стройку в понеділок не починали, кажуть — тяжкий день. А вже в вівторок, середу мона...» (с. Дорогобуж Рвн.) [11, арк. 9—10]. «В понеділок — тяжкий день — не закладали. Само найлучче, казали, закладати в субботу» (с. Стадники Рвн.) [11, арк. 13]. «З понеділка не зачинали, бо то був тяжкий день. Добрий день було начати в суботу, а потом вже йти з понеділка дальше. Субота, казали, самий найлегший день. Або ше могла бути п'ятниця» (хут. Копані с. Станіславчик Лв.) [8, арк. 2]. «Понеділок — тяжкий день, не дуже і роботу зачинають. Понеділок, кажуть, тяжкий день. Так само четвер — тяжкий день. В середу чи в п'ятницю — [легкий]» (с. Бордуляки Лв.) [8, арк. 7]. «Підвалини в понеділок не зав'єзували, бо понеділок — тяжкий день. Підвалини зав'єзували [в період] від вівтірка аж до суботи» (с. Стрептів Лв.) [10, арк. 4]. «Підвалини закладали найвйєнце в п'ятницю, а понеділок — тежкий день. Навіть тепер як фундамент

копають, то зачинають в п'ятницю аби в суботу скінчити» (с. Стрептів Льв.) [10, арк. 16]. «В понеділок не розпочинали (обично всі роботи розпочинають не в понеділок). Треба начинати в парні дні — неділя, п'ятниця, субота» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 3—4]. «Найбільше закладщини робили в п'ятницю — пісний день» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 15]. «У вівторок закладають — мужчинський день (понеділок, четвер). Інші дні — жіночі» (с. Крученець Жт.) [7, арк. 18]. «В понеділок — не-є... Добре починати тако: вівторок, середа... В четвер тоже — не-є (хата — вона...). Треба було в такий день тижня...» (с. Грушки Жт.) [7, арк. 22]. «В п'ятницю закладають. Колись і весілля не було в суботу, а в середу і в п'ятницю» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 26].

Як бачимо, волиняни поділяли дні тижня на «важкі» і «легкі», «парні» і «непарні», «чоловічі» і «жіночі», «пісні» і «скоромні». Зазвичай перевагу віддавали «легкому», «парному», «чоловічому», «скоромному» дню, що, згідно з уявленнями, мало б забезпечити щастя і добробут мешканцям нової оселі.

Ритуальній регламентації в контексті вибору часу для «закладщини» підлягала і доба. «Дерево в'язали в вугли зранку: все підготовляли, а по обіді зводили на ноги» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 9—10]. «Закладали до обіду. Того дня продовжували робити [і після закладщини], пообідали, да й всьо» (с. Великий Скнит. Хмл.) [15, арк. 3]. «Підвалини в раннє врем'я треба заложити — до обіда. З обіда не заложували, [лише] зрання» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 13]. «Треба закласти [хату] до обіда, бо так закладщина робиться» (с. Малий Скнит Хмл.) [15, арк. 16—17]. «Начинали строїти з самого ранку, щоб зробити закладини ше й поставити підвали. Треба це зробити до полудня. По полудні вже не робили: сідають — пообідають і всьо: кажуть: «На сьогодні ми заклад зробили і хватить!»» (с. Варварівка Хмл.) [15, арк. 25]. «Майстер приходив як господар заказував. До заходу сонця вже кінчали роботу» (хутір Копані с. Станіславчик Льв.) [8, арк. 2]. «Роботу починали зраня. Робили, поки сонце не зайшло» (с. Стрептів Льв.) [10, арк. 4].

Лише в селі Дорогобужі зафіксований локальний звичай, відповідно до якого хату починали закладати не зранку, а з полудня [21, с. 89].

Подібно до «закладщини» волиняни ретельно вибирали час для «перехідщини» — вселення у нове житло. При цьому враховували рік (звичайний / високосний), церковно-народний календар, фазу місяця, день тижня. Тобто, час підлягав семантизації. «Перехищину робили любого дня — тільки не в піст і не в високосний рік» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 2]. «Хату в високосний рік не закладають і не входять на жительство» (с. Варварівка Хмл.) [15, арк. 25]. «Ми мали переходити напередодні свята Михайла (21.XI.) — празник в селі, в суботу» (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 3—4]. «Входили перед Михайлом (в нас перед Михайлом празник). В селі поминають померлих на Михайла» (с. Жолоби Трн.) [9, арк. 4]. «До хати входили в неділю перед святом Михайла» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 5]. «В нову хату входили під празник, свято» (с. Великі Бережці Трн.) [9, арк. 6]. «Перехищина: під любе свято переходили» (с. Шпиколоси Трн.) [9, арк. 6]. «Більшинство стараються, щоб увійти на свята — на престольний празник, а як спешка, то — в суботу, але не в піст» (с. Стадники Рвн.) [11, арк. 13]. «В піст до нової хати не йдуть. Заходять [у нову оселю] під свято... ось буде Спас, ось буде Маковей... або на Пречисту увійдуть — на першу» (с. Вільськ Жт.) [7, арк. 6]. «Я переходила в хату на Покрову — я кончила хату і ми ввійшли» (с. Ксаверівка Жт.) [7, арк. 8—9]. «Заходили в хату найбільше... в нас було на Покрову у неділю у молодика (Покрова всегди в молодика)» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 15].

«Переходили в нову хату в свято, неділю на повний місяць — нове життя...» (с. Кімната Трн.) [9, арк. 8—10]. «Перехищина: старалися, щоб на підповні — закон такий» (с. Чугалі Трн.) [9, арк. 12]. «Перехищина: входять на підповню, осінню перед другою Пречистою» (с. Чугалі Трн.) [9, арк. 12—13]. «Саме лучче входити в [нову хату] в подповню» (с. Новопіль Жт.) [7, арк. 2]. «Входили в нову хату теж на повний місяць» (с. Вільськ Жт.) [7, арк. 6]. «В нову хату вбираються в подповня місяця, щоб було багатство — всього було повно» (с. Стара Олександрівка Жт.) [7, арк. 10—11].

«В нову хату в понеділок ніхто не входить» (с. Нараївка Хмл.) [15, арк. 7]. «Новосілле — не в пісний день (пісний — понеділок, середа, п'ятниця). «Найбільше справляли новосіле в суб-

боту» (с. Ракобовти Лв.) [10, арк. 9—10]. «Більшість [односельців] роблять входщини ції в суботу і в неділю, не в пост» (с. Стара Олександрівка Жт.) [7, арк. 10—11].

Висновки. Розглянутий етнографічний матеріал свідчить, що на Волині практично до сьогодення зберігся обрядово-звичаєвий комплекс, пов'язаний з вибором місця, часу і будівельного матеріалу для зведення житла та господарських споруд. Різноманітні ритуальні заборони, прикмети і ворожіння, за допомогою яких волиняни здійснювали свій вибір перед початком будівництва, були спрямовані на забезпечення мешканцям нової хати щастя, здоров'я і достатку. Відомий польський письменник, етнограф і статистик, автор низки розвідок про Волинь Тадеуш Єжи Стецький, характеризує в другій половині XIX століття етнографічну своєрідність волинян, писав стосовно їхньої традиційної духовної культури (зокрема, забобонів, повір'їв і вірувань) наступне: «Вони спільні для всіх провінцій Русі, але на Волині вони збереглися менше ніж де-інде» [19, с. 61]. Значною мірою цей висновок можна прикласти й до розглянутих компонентів будівельної обрядовості, пов'язаних з вибором волинянами місця, часу й будівельного матеріалу. Вони мають загальноукраїнську основу і в минулому побутували на всій території розселення українського етносу. В окремих етнографічних районах України (на Поліссі, Гуцульщині, Бойківщині) вони збереглися у дещо повнішому, так би мовити, розгорнутішому вигляді, ніж на Волині, що пояснюється вищим рівнем її соціально-економічного розвитку та відсутністю відносно природно-географічної ізольованості, наявністю великої кількості міських поселень.

1. Байбурин А.К. *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*. Ленинград: Наука: Ленинградское отделение, 1983. 188 с.
2. Сілецький Р. *Традиційна будівельна обрядовість українців: монографія*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 428 с.
3. Сілецький Р. Народні будівельні звичаї та обряди мешканців південної Волині (за матеріалами Кременецького р-ну Тернопільської області), *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2013. Вип. 48. С. 319—342.
4. Матвіяс І.Г. *Українська мова та її говори*. Київ: Наукова думка, 1999. 168 с.
5. Булашев Г. *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні укра-*

їнські народні погляди та вірування. Київ: Фірма «довіра», 1992. С. 316—318.

6. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 522-Е. 19 арк.
7. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 525-Е. 26 арк.
8. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 523-Е. 12 арк.
9. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 204-Е. 13 арк.
10. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 524-Е. 17 арк.
11. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 304-Е. 14 арк.
12. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 526-Е. 25 арк.
13. Rokossowska Z. O świecie roślinnym wyobrażenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu we wsi Jurkowszczyźnie pow. Zwiąhelskiem *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* (далі — ZWAK). Kraków, 1889. Т. XIII. Dz. III. S. 163—199.
14. Sokalski B. *Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym*. Lwów, 1899. 496 s.
15. *Архів ЛНУ ім. І. Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 206-Е. 32 арк.
16. Кравченко В. Вогонь. Матеріал зібраний на Правобережжі. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. Київ, 1927. Вип. 3. С. 147—181.
17. Сілецький Р. Традиційні ритуальні вимоги до рубання лісу в українців. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2013. Вип. 14. С. 110—121.
18. Кравченко В. *Звичаї в селі Забрідді та по деяких інших недалеко від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині. Етнографічні матеріали*. Житомир, 1920. 160 с.
19. Stecki T.J. *Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym*. Lwów, 1864. Т. 1. 388 s.
20. Кравченко В. Етнографічний нарис (про Волинь). *Древляни. Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю*. Львів, 1996. Вип. 1. С. 257—278.
21. Радович Р. Житло етнографічної Волині II-ї пол. XIX — I-ї пол. XX ст. (за матеріалами Рівненщини). *Архітектурна спадщина Волині. Збірник наукових праць*. Рівне, 2012. Вип. 3. С. 89—104.

REFERENCES

- Bayburin, A.K. (1983). *Dwelling in rites and performances of Eastern Slavs*. Leningrad: Science: Leningrad Branch [in Russian].
- Siletsky, R. (2011). *Traditional construction ritual of Ukrainians: monograph*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].

- Siletsky, R. (2013). Folk construction customs and rituals of residents of southern Volyn (according to the materials of Kremenets district of Ternopil region). In *Bulletin of Lviv University. The series is historic* (Issue 48, pp. 319—342). Lviv [in Ukrainian].
- Matviyas, I.G. (1999). *Ukrainian language and its dialects*. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Bulashev, G. (1992). *Ukrainian people in their legends, religious views and beliefs. Cosmogonical Ukrainian folk views and beliefs* (Рр. 316—318). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 522-E* [in Ukrainian].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 525-E* [in Ukrainian].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 523-E* [in Ukrainian].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 204-E* [in Ukrainian].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 524-E* [in Ukrainian].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 304-E* [in Ukrainian].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 526-E* [in Ukrainian].
- Rokossowska, Z. (1889). About the plant world of the imagination, beliefs and administration of the Ruthenian people in The Wolynian village of Jurkowszczyne Zwiachel region. In *Collection of messages to national anthropology* (Vol. XIII, pp. 163—199). Krakow [in Polish].
- Sokalski, B. (1899). *Sokalski District under geographical, ethnographic, historical and economic considerations*. Lviv [in Polish].
- Archive of LNU. I. Franko. F. R-119. Op. 17. P. 206-E* [in Ukrainian].
- Kravchenko, V. (1927). Fire. The matter is collected on the Right Bank. In *Original citizenship and its relic in Ukraine* (Issue 3, pp. 147—181). Kyiv [in Ukrainian].
- Siletsky, R. (2013). Traditional ritual requirements for felling the forest in Ukrainians. In *Scientific notebooks of the Historical Faculty of Lviv University* (Issue 14, pp. 100—121). Lviv [in Ukrainian].
- Kravchenko, V. (1920). *Customs in the village of Zabridia and on some others away from this village the areas of Zhytomyr country in Volyn. Ethnographic materials*. Zhytomyr [in Ukrainian].
- Stecki, T.J. (1864). *Wolyn under statistical, historical and archaeological depth* (Vol. I). Lviv [in Polish].
- Kravchenko, V. (1996). Ethnographic essay (about Volyn). In *Drevlyany. Collection of articles and materials on the history and culture of the Polissia Region* (Issue I, pp. 257—278). Lviv [in Ukrainian].
- Radovych, R. (2012). Housing on ethnographic Volyn in the late 19th — beginning of the 20th century (according to the materials of Rivne region). In *Architectural heritage of Volyn. Collection of scientific works* (Issue 3, pp. 89—104). Rivne [in Ukrainian].